

[*Din Psikolojisi*]

DİN GÖREVLİLERİNİN DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ömer Faruk SÖYLEV*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, din görevlileri ile dini danışma ve rehberlik hizmetleri arasındaki ilişki örüntüsünü betimlemeye çalışmaktır. Bu maksatla din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik eğitimleri, deneyimleri, başarılı oldukları mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberliğin yeri ve dini danışma ve rehberlik becerisi gerektiren sorunlarla karşılaşma sıklıkları bazı demografik değişkenler üzerinden analiz edilmiştir. Elde edilen veriler anket yoluyla toplanmış olup geri dönüşü sağlanan anket formlarından toplam 1137 adedine ait veriler nicel çözümleme teknikleri kullanılarak analiz edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda din görevlilerinin büyük bir bölümünün dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almadığı (%65.9), çoğunun dini danışma ve rehberlik deneyimini ceza infaz kurumlarında kazandığı (%45.8), kendilerini daha başarılı buldukları meslekî alanlar içinde dini danışma ve rehberlik hizmet alanının bulunmadığı fakat dini danışma ve rehberlik bilgi ve becerisi gerektiren psikolojik, sosyal ve ailevi nitelikli sorunlarla çok sık karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din görevlisi, Din hizmeti, Dini danışma ve rehberlik, Diyanet İşleri Başkanlığı, Küreselleşme

ABSTRACT

A Research on Pastoral Care and Counseling Relationship of Religious Officers

The purpose of this research is to try to describe the relationship between religion officials and pastoral care and counseling services. For this purpose, religion officers'

* Yrd. Doç. Dr.; Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Psikolojisi ABD Öğretim Üyesi

pastoral care and counseling trainings, their experiences, the place of pastoral care and counseling within the professions they are successful in, and their frequency of meeting with problems requiring pastoral care and counseling skills was analyzed through some demographic variables. The obtained data were collected through questionnaires and a total of 1137 data from the questionnaire forms were analyzed and evaluated. Data were analyzed using qualitative data analysis techniques. It has been found that most religion officers did not receive training in pastoral care and counseling (65.9%); (45.8%) in the majority of pastoral care and counseling experiences in penal institution; religion officers frequently encounter psychological, social and family problems that require the knowledge and skill of pastoral care and counseling.

Keywords: Religion official, Religion service, Pastoral care and counseling, Presidency of Religious Affairs, Globalization.

Giriş

Bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler gündelik hayatı süratle değiştirmekte ve geleceği biçimlendirmektedir. İletişim ve ulaşım araçlarının gelişerek yaygınlık kazanmasıyla yaşanan modernleşme ve küreselleşme gibi evrensel süreçler hayatın her alanını kültür, ahlak, değer ve inanç sistemleri boyutlarına varıncaya kadar önlenemez şekilde etkilemektedir. Gittikçe daha karmaşık bir yapıya dönüşen toplumlarda insanların bir yandan bilgi ve kültür seviyeleri sürekli artarken diğer yandan beklentileri de çeşitlenerek artmaktadır. Yükseköğrenim görmüş, dünyadaki gelişmeleri yakından izleyen, farklı kültür ve hayat tarzları arasında karşılaştırmalar yapabilen, sorgulayıcı, araştırmacı bir muhatap kitlesi oluşmuştur.¹ Böylesine çok yönlülük arz eden günümüz toplumunun psiko-sosyal dinamikleri ve sosyo-kültürel değişimleri dikkate alınmadan, eksik bilgi ve yöntemlerle din konusunda toplumu yeterince aydınlatma ve irşat etme şansı gözükmemektedir. Çünkü din hizmetini verimli bir şekilde sunabilmek için dinin muhtevasını iyi bilmek her zaman yeterli olmaz, hedef kitle tahlilinin de iyi şekilde yapılması gerekir.

Modern çağ olarak da adlandırılan yeni yüzyılda, bir yandan psikolojik danışma ve rehberlik yardımına olan gereksinimin katlanarak arttığı ileri sürülür-

¹ Hayati Hökekleli, İslam Psikolojisi Yazıları, Dem Yayınları, İstanbul, 2009, s. 263.

ken bir yandan da, psikolojik danışma ve rehberlik yardımının ‘çağın, kültürün, toplumun, bilimin ve dinin gereklerine uygun’ biçimde nasıl anlaşılması ve nasıl sürdürülmesi gerektiğine dair olabildiğince geniş katımlı tartışmalar devam etmektedir. İnsanı her bakımdan ele almayı amaçlayan psikoloji bilimi ile din arasında son yıllarda önemli yakınlaşmalar meydana gelmiştir. Özellikle ruh sağlığı konusunda dinden yararlanmayı tercih eden çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu olumlu gelişmelerin sonunda uygulamalı psikolojinin bir alt dalı olarak dini danışma ve rehberlik hizmet alanı meydana gelmiştir. Beklentilerin oluştuğu dini danışma ve rehberlik alanı ise, bu aşamada sanki kendisine “ben neyim, nereden gelip nereye gitmekteyim?” sorusunu sormaktadır. Öyle ki, bilgi merkezli anlayıştan birey merkezli anlayışa ya da geleneksel irşat yöntemlerini ve dini öğretimi temel alan yaklaşımdan problem çözücü pragmatik yaklaşımlara evrilerek, kendisine en uygun tanımı ve misyonu aramaktadır. Dini danışma ve rehberlik kendisini nasıl tanımlamalıdır ki, kendisinden beklentileri gerçekleştirebilmelidir? Dini danışma ve rehberlik niçin önemlidir? Onu gerek bireysel, gerek kurumsal gerekse dini, sosyal ya da kültürel düzlemlerde yaşamsal kılan unsurlar nelerdir? Örneğin dini danışma ve rehberlik aracılığıyla, içinde yaşanılan bilimsel, kültürel ve dini gerçekliğe uygun şekilde üretilmiş bulunan bilgi ve yöntemlerle, bireylerin gerçeklik hakkında bilgi sahibi olmasına, kendini gerçekleştirmesine ve sosyal uyumuna yardımcı olduğundan, bireylerin ve dolayısıyla onların eklemlendikleri sosyal katmanların bireysel ve sosyal yaşamlarını ‘iyileştirecekleri’ beklentisi ya da söylemi dini danışma ve rehberlik hizmetlerinin yaşamsallığına dair bir temellendirme olarak ileri sürülebilir.

Dinin evrensel hikmeti ile toplum aydınlatılırken hedef kitlenin değişen halleri, dönemin hâkim şartları ve beklentileri dikkate alınarak irşat ve tebliğ yöntemlerinde, irşadın maksadına uygun değişikliklerin yapılmasında zaruret bulunmaktadır. Zamana ve muhataplara göre değişiklik göstermesi gerekli olan dinin kendisi, aslı ve esası değil; onun anlatılma ve anlaşılma yöntemleridir. En uygun irşat yöntemlerini oluşturmak ve kullanmak bu hizmete talip olanlara düşmektedir. Bu sebeple etkili din hizmeti için dini ilimler kadar, insan ve toplum bilimlerine de vakıf olmak gerekmektedir. Din hizmetlerinde sadece gele-

neksel yöntemlerin izleyicisi olarak kalmaya devam etmek yerine; dini yaşayışın gelişmeye ve insan bilincine ait yüce değerlerinin anlaşılmasına dair bugüne kadar uygulanan irşat ve tebliğ yöntemlerini, günümüz imkânları ve psikolojik danışma ve rehberlik yöntemleriyle bütünleşmiş dini danışma ve rehberlik ilke, yöntem ve tekniklerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu açıdan din hizmetlerinde bugüne kadar uygulanan geleneksel irşat ve tebliğ metotlarına, modern psikolojik danışma ve rehberlik yöntemlerinden istifade edilerek, yeni dini danışma ve rehberlik ilke ve yöntemlerini kazandırmak, günümüz din hizmetlerini beklenti ve talepleri karşılayacak şekilde üretme ve böylece etkinlik ve saygınlığı arttırma hedefine önemli katkılar sağlayacaktır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı, kurum için belirlediği misyon ve vizyon hedeflerini, hazırladığı Stratejik Planlarında açıklamıştır. Buna göre Diyanet İşleri Başkanlığının;

Misyonu, toplumun dinî ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermek amacıyla İslam Dini'nin temel kaynaklarına dayalı doğru ve güncel bilgi ile toplumu din konusunda aydınlatmak, inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek ve ibadet yerlerini yönetmektir. *Vizyonu*, Türkiye ve dünyada İslam Dini'ne ilişkin her hususta referans alınan, en etkin ve saygın kurum olmaktır.² Bu vizyona ulaşmak için belirlenen birtakım hedef ve projelerin uygulayıcısı bağlamında din görevlilerinin insan ve toplum bilimleri konusunda gerekli yeterliklere sahip olması, psikolojik, sosyal, eğitim, iletişim vb. alanlarda kendini yetiştirmesi ve bu yönde desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda yapılacak bilimsel çalışmalarda ele alınması gereken öncelikli konulardan biri, din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerine odaklanmak olmalıdır.

Bu araştırmanın amacı, din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik hizmet alanı ile olan ilişkilerinin mevcut durumunu bilimsel olarak tespit etmek ve Diyanet İşleri Başkanlığının kendi misyonu ve vizyonuyla uyumlu din hizmeti stratejileri geliştirmesine katkı sağlamaktır.

² Diyanet İşleri Başkanlığı, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Plan (2009-2013), ss. 40-41; Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı (2012-2016), ss. 50-51.

a. Yöntem

Bu araştırma genel tarama modeli ile yapılandırılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ve halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Tarama modelinin tercih edilme nedenlerinden biri olarak, birçok bireyden oluşan bir örneklemden bilgi edinilebilmesi gösterilebilir.³ Tarama modelleri çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir. İlişkisel çözümleme, korelasyon ve karşılaştırma şeklinde iki türlü yapılabilir.⁴ Bu tür modellerde ihtiyaç duyulan veriler, hedef kitle olarak tanımlanan çalışma evrenindeki birey ya da objelerden çeşitli araçlar kullanılarak toplanır. Soruna ilişkin mevcut durum herhangi bir müdahale olmaksızın betimlenmeye çalışılır.⁵ Bu nedenle araştırmada, *ilişkisel tarama modeli* kullanılmıştır.

Araştırma konusu bu kapsamda düzenlenerek tarama modelleri içerisinde değerlendirilen *örneklem survey tekniği* ile araştırılmıştır. Örneklem survey tekniği ile belirli özelliklere sahip bir popülasyonun belirli sorulara nasıl cevap verdiği araştırılır. Genellikle bu araştırma tekniğiyle çok sayıdaki kişiye ulaşmak istenir.⁶ Araştırmada, bilgi toplama vasıta ve tekniği olarak *anket* kullanılmıştır. Anketler, aynı anda çok sayıdaki kişiye uygulama kolaylığı sebebiyle Din Psikolojisinde sıkça baş başvuru bilgi toplama vasıtalarındandır.⁷ Bu araştırmada, araştırma evrenini oluşturan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerini belirlemek ve aynı anda birçok kişiye ulaşabilmek amacıyla anket uygulanmıştır. Bu amaçla, alanda daha önce yapılmış araştırmalar olmadığından

³ Şener Büyüköztürk ve diğ., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 11. b., Pegem Yayınları, Ankara, 2012, s. 177.

⁴ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, 5.b., Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 190.

⁵ Karasar, a.g.e., ss. 79-81.

⁶ Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, M.Ü.İ.F.A.V. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 101.

⁷ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 12.

ilgili en yakın araştırmalar incelenip, örnek sorular ışığında uzman görüşüne başvurarak anket soruları hazırlanmış ve ön test çalışması yapılmıştır.

1. Araştırmanın Evreni:

Araştırmanın evreni Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan din görevlilerini kapsamaktadır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı personeli içinde, bu çalışmada “din görevlisi” olarak tanımlanan; müftü, müftü yardımcısı, vaiz-vaize, din hizmetleri uzmanı ile Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında görev alan Kur’an kursu öğreticisi ve imam-hatipler Türkiye’deki dini danışma ve rehberlik gerektiren din hizmetlerini öncelikli olarak sunmaktadırlar. Ülkenin en ücra köşelerine kadar her yerinde psikolojik, sosyal ve ailevi sorunlarına dini destek ve çareler arayanların en fazla müracaat ettiği kişiler olmasından dolayı araştırmanın evreni bu grupta yer alan din görevlileri ile sınırlı tutulmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistiklerine⁸ göre Türkiye genelinde 79 il müftüsü, 208 il müftü yardımcısı, 849 ilçe müftüsü, 59 din hizmetleri uzmanı, 61 başvaiz, 153 uzman vaiz, 1193 vaiz, 140 cezaevi vaizi olmak üzere toplam 2742 kişi görev yapmaktadır. Ülke genelinde Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında görev alan 1167 personelden imam-hatip ve Kuran kursu öğreticisi unvanlarında görev yapan personel sayısı 624’dür. Buna göre araştırmanın evreni 79’u il müftüsünden, 208’i il müftü yardımcısından, 849’u ilçe müftüsünden, 59’u din hizmetleri uzmanından, 1547’si vaizlerden ve 624’ü AİREB görevlisi imam-hatip ve Kuran kursu öğreticilerinden olmak üzere toplam 3.366 din görevlisinden oluşmaktadır.

Bu araştırmada örneklem, herhangi bir bölge belirlenmeyerek evreni oluşturan din görevlileri arasından rastlantısal yöntemle oluşturulmuştur. Örneklem sayısı Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanları için yeterli düzeydedir. Anket uygulaması, ülke genelinde görev yapan bütün ilçe müftüleri (840 kişi) ve il müftü yardımcılarının (190 kişi) aynı anda katıldığı seminer programları ile yine ülke genelinde Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında görev yapan personelin daha et-

⁸ Strateji Geliştirme Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2012, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 45.

kin ve verimli hizmet sunabilmeleri için düzenlenen geniş katımlı⁹ seminerler ve vaiz çalıştaylarında bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Anket formları, ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı onayına istinaden il müftülüklerine gönderilmiş olup vaiz-vaize, din hizmetleri uzmanı ve Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında çalışan Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatiplere uygulanması talep edilmiştir. Uygulanan anket formları tekrar posta aracılığı ile toplanmıştır. Anket formları Bursa İl ve ilçe müftülüklerinde ise araştırmacının kendisi tarafından uygulanmıştır. Uygulamada dağıtılan anket formlarından 1274'ü geri dönmüştür. Geri dönüşü sağlanan anketlerden 137'si koşullarını sağlamadığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Buna göre, bu araştırmada toplam 1137 anketin verileri analiz edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

b. Bulgu ve Analizler

1. Demografik Bilgiler

Araştırma deseninde belirlenen demografik değişkenlerin istatistiksel dağılımları aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır.

Tablo- 1: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans (n)	Yüzde (%)
Erkek	930	81,8
Kadın	207	18,2
Toplam	1137	100,0

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %81,8'i (930) erkek, %18,2'si (207) ise kadındır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu erkektir.

⁹ 02-07 Temmuz ve 10-15 Aralık 2012 tarihlerinde düzenlenen söz konusu seminere 284 kişi katılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 39.

Tablo- 2: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evlü	1058	93,1
Hiç evlenmedi	64	5,6
Boşandı	12	1,1
Eşi öldü	3	,3
Toplam	1137	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %93,1’i (1058) evlidir. %5,6’sı (64) bekâr, %1,1’i (12) ise boşanmıştır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun evlidir.

Tablo- 3: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Yaşlarına Göre Dağılımı

Din Görevlilerinin Yaşa Göre Dağılımı	Unvan					Total
	Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip	
30’dan küçük			7.2%	34.8%	12.6%	6.2%
31-39 arası	16.0%	8.8%	48.3%	50.6%	49.0%	30.3%
40-49 arası	39.3%	31.6%	29.3%	13.5%	32.9%	33.2%
50-59 arası	36.9%	49.1%	12.8%	1.1%	5.6%	25.2%
60 ve üzeri	7.8%	10.5%	2.4%			5.1%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 3’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %6,2’si (70) 30 yaşından küçük, %30,3’ü (345) 31-39 yaş arasında, %33,2’si (377) 40-49 yaş arasında, %25,2’si (287) 50-59 yaş arasında ve %5,1’i (58) ise 60 yaş ve üzerindedir. Elde edilen bulgulara göre her 10 din görevlisinden yaklaşık 7’si 50 yaşın altındadır. Yine her 10 din görevlisinden yaklaşık 1’i 30 yaşından küçük ya da 60 yaşından büyüktür.

Tablo- 4: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Unvan					Total
	Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip	
İmam-Hatip Lisesi				3.4%	9.3%	1.7%
İlahiyat Önlisans				27.3%	57.1%	9.6%
Diğer Önlisans				2.3%	6.4%	1.5%
İlahiyat Fakültesi	70.7%	64.6%	45.2%	48.9%	17.1%	54.5%
Diğer Lisans	2.4%	3.5%	1.4%	1.1%	5.7%	2.4%
Y. Lisans (Devam)	6.8%	4.4%	16.5%	5.7%	3.6%	8.3%
Y. Lisans (Bitti)	11.7%	18.6%	21.0%	9.1%	.7%	12.8%
Doktora (Devam)	7.2%	5.3%	12.1%	1.1%		6.9%
Doktora (Bitti)	1.2%	3.5%	3.8%	1.1%		1.9%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 4’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %54,5’i (620) ilahiyat fakültesi mezunudur. %12,8’i (146) bir yüksek lisans programını tamamlamış, %9,6’sı (109) ilahiyat önlisans mezunu, %8,3’ü (94) bir yüksek lisans programına devam etmekte, %6,9’u (78) doktora eğitimine devam etmektedir. %2,4’ü (27) ilahiyat fakültesi dışındaki bir lisans programından mezun, %1,9’u (22) ise doktora eğitimini tamamlamıştır. İmam-hatip lisesi mezun olanlar %1,7’i (19) ve diğer liselerden mezun olanlar da %0,4’ü (5) oluşturmaktadır.

Tablo- 5: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Unvanları

Unvan	Frekans (n)	Yüzde (%)
Müftü	501	44,1
Vaiz/Vaize	290	25,5
İmam-Hatip	143	12,6
Müftü Yardımcısı	114	10,0
K.Kursu Öğreticisi	89	7,8
Toplam	1137	100,0

Tablo 5’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %44,1’i (501) müftü, %25,5’i (290) vaiz/vaize, %12,6’sı (143) imam-hatip, %10’u (114) müftü yardımcısı ve %7,8’i (89) ise Kur’an kursu öğreticisidir. Buna göre araş-

tırmaya katılan din görevlilerinin yaklaşık yarısı müftü unvanında görev yapmaktadır.

Tablo- 6: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerin Görev Birimleri

Görev Birimi	Frekans (n)	Yüzde (%)
(Büyükşehir) İl Müftülüğü	138	12,1
İl Müftülüğü	251	22,1
(Büyükşehir) İlçe Müftülüğü	264	23,2
İlçe Müftülüğü	484	42,6
Toplam	1137	100,0

Tablo 6’da görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %12,1’i (138) büyükşehir il müftülüğünde, %22,1’i (251) il müftülüğünde, %23,2’si (264) büyükşehir ilçe müftülüğünde ve %42,6’sı (486) ise ilçe müftülüğünde görev almaktadır.

Tablo- 7: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Hizmet Süresine Göre Dağılımı

Hizmet Süresi	Unvan					Total
	Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip	
10 yıldan az	1.2%	.9%	38.6%	87.6%	37.1%	22.0%
11-14 yıl arası	6.6%	2.6%	21.7%	4.5%	16.8%	11.2%
15-19 yıl arası	20.8%	16.7%	9.3%	2.2%	14.7%	15.2%
20-24 yıl arası	20.4%	9.6%	13.1%	3.4%	18.2%	15.8%
25-30 yıl arası	19.8%	25.4%	8.6%	2.2%	9.1%	14.8%
30 yıl ve üzeri	31.3%	44.7%	8.6%		4.2%	21.0%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 7’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %22’si (250) 10 yıldan daha az süre görev yapmıştır. %26,4’ü (300) 11-19 yıl arasında, %30,6’sı (348) 20-30 yıl arası ve %21’i (239) 30 yıl ve üzeri süredir görev yapmaktadır. Hizmet süreleri incelendiğinde her yaş grubundaki dağılım oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

2. Dini Danışma ve Rehberlik İlişkileri: Olgusal Durumlar

a. Dini Danışma ve Rehberlik Deneyimleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımlarını gösteren tablo ve sözel çözümlerine ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo:8’de araştırmaya katılanların irşat ve dini rehberlik için görev yaptıkları kurumlara göre dağılımı verilmiştir. Tablo:9-13’de ise araştırmaya katılan din görevlilerinin demografik değişkenlere göre dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin dağılımları incelenmiştir. Din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerinin belirlenmesinde dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin demografik değişkenlere göre dağılımı, edinilen bulguların analizi için önemli olduğu düşünülmüştür.

Tablo- 8: İrşat ve Dini Rehberlik İçin Görev Yapılan Kurumlar

İrşat ve Dini Rehberlik Yapılan Kurumlar	Responses		Percent of Cases
	Frekans(n)	Yüzde (%)	
Ceza infaz kurumları	519	26,0%	45,8%
Hastaneler	312	15,6%	27,5%
Huzurevleri	271	13,6%	23,9%
Yetiştirme Yurtları	249	12,5%	22,0%
Sevgi Evleri/Çocuk Evleri	197	9,9%	17,4%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	95	4,8%	8,4%
Hiçbiri	357	17,9%	31,5%
Toplam	2000	100,0%	176,4%

Tablo 8’deki verilere göre (herhangi bir din görevlisi birden fazla kurumda görev yapmış olabilir) din görevlilerinin cami dışı dini danışma ve rehberlik deneyimi edindiği kurumlar, %45,8 (519) ceza infaz kurumları, %27,5 (312) hastaneler, %23,9’u (271) huzurevleri ve %22 (249) yetiştirme yurtlarıdır. Sevgi evleri ve çocuk evlerine giden din görevlilerinin oranı %17,4 (197), kadın/erkek sığınma evlerine gidenlerin oranı %8,4 (95)’tür. Katılımcıların toplamda %82,1’i cami dışındaki çeşitli kurumlarda irşat ve dini rehberlik deneyimi kazandığını belirtirken %17,9’u sayılan herhangi bir kurumda irşat ve dini rehberlik hizmeti için görev almadığını beyan etmiştir.

Tablo- 9: Kurumlarda İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Unvanlarına Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Unvan				
		Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/ Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip
Yetiştirme Yurtları	n	82	41	95	22	9
	%	16,4%	36,0%	33,0%	24,7%	6,3%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	62	27	83	20	5
	%	12,4%	23,7%	28,8%	22,5%	3,5%
Kadın/Erkek Sığınma Evleri	n	33	17	32	12	1
	%	6,6%	14,9%	11,1%	13,5%	,7%
Huzurevleri	n	109	43	89	14	16
	%	21,8%	37,7%	30,9%	15,7%	11,2%
Hastaneler	n	201	45	44	14	8
	%	40,2%	39,5%	15,3%	15,7%	5,6%
Ceza infaz kurumları	n	260	82	151	13	13
	%	52,0%	71,9%	52,4%	14,6%	9,1%
Hiçbiri	n	127	23	50	45	112
	%	25,4%	20,2%	17,4%	50,6%	78,3%
Toplam	n	500	114	288	89	143

Tablo 9'daki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinden müftülerin %16,4'ü (82) yetiştirme yurtlarında, %12,4'ü (62) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,6'sı (33) kadın/erkek sığınma evlerinde, %21,8'i (109) huzurevlerinde, %40,2'si (201) hastanelerde, %52'si (260) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Müftülerin %25,4'ü (127) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Müftü yardımcılarının %36'sı (41) yetiştirme yurtlarında, %23,7'si (27) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %14,9'u (17) kadın/erkek sığınma evlerinde, %37,7'si (43) huzurevlerinde, %39,5'i (45) hastanelerde, %71,9'u (82) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Müftü yardımcılarının %20,2'si (23) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Vaiz/vaizelerin %33'ü (95) yetiştirme yurtlarında, %28,8'i (83) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %11,1'i (32) kadın/erkek sığınma evlerinde, %30,9'u (89) hu-

zurevlerinde, %15,3'ü (44) hastanelerde, %52,4'ü (151) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Vaiz/vaizelerin %17,4'ü (50) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Kur'an kursu öğreticilerinin %24,7'si (22) yetiştirme yurtlarında, %22,5'i (20) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %13,5'i (12) kadın/erkek sığınma evlerinde, %15,7'si (14) huzurevlerinde, %15,7'si (14) hastanelerde, %14,6'sı (13) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Kur'an kursu öğreticilerinin %50,6'sı (45) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

İmam-hatiplerin %6,3'ü (9) yetiştirme yurtlarında, %3,5'i (5) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %0,7'si (1) kadın/erkek sığınma evlerinde, %11,2'si (16) huzurevlerinde, %5,6'sı (8) hastanelerde, %9,1'i (13) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. İmam-hatiplerin %78,3'ü (112) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Buna göre müftü, müftü yardımcısı ve vaiz/vaizelerin yarısından fazlası ceza infaz kurumlarında çalışmıştır. Hastane ortamında dini danışma ve rehberlik tecrübesine en fazla sahip olan grup, müftü ve müftü yardımcılarıdır. Yetiştirme yurdu, sevgi evleri/çocuk evleri ve kadın/erkek sığınma evlerinde müftü yardımcısı, vaiz/vaize ve Kur'an kursu öğreticileri daha fazla tecrübe kazanmıştır. Huzurevleri, her grup din görevlisinin dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandığı kurum olarak görünmektedir.

Müftüler en fazla ceza infaz kurumlarında en az sığınma evlerinde çalışmıştır. Kur'an kursu öğreticileri en fazla yetiştirme yurtlarında, imam-hatipler ise huzurevlerinde çalışmıştır. Kur'an kursu öğreticilerinin yarısı (%50,6), imam-hatiplerin çoğu (%78,3) belirtilen kurumların hiçbirinde dini danışma ve rehberlik deneyiminde bulunmamıştır. Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan her 10 imam-hatipten 8'i belirtilen kurumlarda herhangi bir irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır. Elde edilen bulgulara göre, kurumlarda dini danışma ve rehberlik deneyimleri en fazla olan grup vaiz/vaizelerdir. Vaiz/vaizeler en fazla ceza infaz kurumu sonra yetiştirme yurdu ve sevgi evleri/çocuk evlerinde görev yapmıştır.

Tablo- 10: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Görev Birimlerine Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Görev Birimi			
		(Büyükşehir) İl Müftülüğü	İl Müftülüğü	(Büyükşehir) İlçe Müftülüğü	İlçe Müftülüğü
Yetiştirme Yurtları	n	56	78	63	52
	%	40,6%	31,2%	24,0%	10,8%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	40	75	43	39
	%	29,0%	30,0%	16,3%	8,1%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	22	27	23	23
	%	15,9%	10,8%	8,7%	4,8%
Huzurevleri	n	51	74	75	71
	%	37,0%	29,6%	28,5%	14,7%
Hastaneler	n	23	64	67	158
	%	16,7%	25,6%	25,5%	32,7%
Ceza infaz kurumları	n	78	132	83	226
	%	56,5%	52,8%	31,6%	46,8%
Hiçbiri	n	23	62	113	159
	%	16,7%	24,8%	43,0%	32,9%
Toplam	n	138	250	263	483

Tablo 10'daki verilere göre büyükşehir il müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %40,6'sı (56) yetiştirme yurtlarında, %29'u (40) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %15,9'u (22) kadın/erkek sığınma evlerinde, %37'si (51) huzurevlerinde, %16,7'si (23) hastanelerde, %56,5'i (78) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Büyükşehir il müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %16,7'si (23) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

İl müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %31,2'si (78) yetiştirme yurtlarında, %30'u (75) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %10,8'i (27) kadın/erkek sığınma evlerinde, %29,6'sı (74) huzurevlerinde, %25,6'sı (64) hastanelerde, %52,8'i (132) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. İl müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %24,8'i (62) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Büyükşehir ilçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %24'ü (63) yetiştirme yurtlarında, %16,3'ü (43) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %8,7'si (23) kadın/erkek sığınma evlerinde, %28,5'i (75) huzurevlerinde, %25,5'i (67) hastanelerde, %31,6'sı (83) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Büyükşehir ilçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %43'ü (113) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

İlçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %10,8'i (52) yetiştirme yurtlarında, %8,1'i (39) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %4,8'i (23) kadın/erkek sığınma evlerinde, %14,7'si (71) huzurevlerinde, %32,7'si (158) hastanelerde, %46,8'i (226) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. İlçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %32,9'u (159) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Tablo- 11: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Hizmet Sürelerine Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Hizmet Süresi						
		10 yıldan az	10-14 yıl arası	15-19 yıl arası	20-24 yıl arası	25-30 yıl arası	30 yıl ve üzeri	
Yetiştirme Yurtları	n	53	24	22	48	39	63	
	%	21,2%	18,9%	12,7%	27,0%	23,4%	26,4%	
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	66	18	20	28	29	36	
	%	26,4%	14,2%	11,6%	15,7%	17,4%	15,1%	
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	29	6	9	11	15	25	
	%	11,6%	4,7%	5,2%	6,2%	9,0%	10,5%	
Huzurevleri	n	43	24	27	53	44	80	
	%	17,2%	18,9%	15,6%	29,8%	26,3%	33,5%	
Hastaneler	n	20	24	41	63	68	96	
	%	8,0%	18,9%	23,7%	35,4%	40,7%	40,2%	
Ceza İnfaz Kurumları	n	46	60	89	95	95	134	
	%	18,4%	47,2%	51,4%	53,4%	56,9%	56,1%	
Hiçbiri	n	117	48	53	44	38	57	
	%	46,8%	37,8%	30,6%	24,7%	22,8%	23,8%	
Toplam		n	250	127	173	178	167	239

Tablo 11'deki verilere göre hizmet süresi 10 yıldan az olan din görevlilerinin %21,2'i (53) yetiştirme yurtlarında, %26,4'ü (66) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %11,6'sı (29) kadın/erkek sığınma evlerinde, %17,2'si (43) huzurevlerinde, %8'i (20) hastanelerde, %18,4'ü (46) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 10 yıldan az olan din görevlilerinin %46,8'i (117) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Hizmet süresi 10-14 yıl arası olan din görevlilerinin %18,9'u (24) yetiştirme yurtlarında, %14,2'si (18) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %4,7'si (6) kadın/erkek sığınma evlerinde, %18,9'u (24) huzurevlerinde, %18,9'u (24) hastanelerde, %47,2'si (60) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 10-14 yıl arası olan din görevlilerinin %37,8'i (48) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır. Hizmet süresi 15-19 yıl arası olan din görevlilerinin %12,7'si (22) yetiştirme yurtlarında, %11,6'sı (20) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %5,2'si (9) kadın/erkek sığınma evlerinde, %15,6'sı (27) huzurevlerinde, %23,7'si (41) hastanelerde, %51,4'ü (89) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 15-19 yıl arası olan din görevlilerinin %30,6'sı (53) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Hizmet süresi 20-24 yıl arası olan din görevlilerinin %27'si (48) yetiştirme yurtlarında, %15,7'si (28) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,2'si (11) kadın/erkek sığınma evlerinde, %29,8'i (53) huzurevlerinde, %35,4'ü (63) hastanelerde, %53,4'ü (95) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 20-24 yıl arası olan din görevlilerinin %24,7'si (44) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır. Hizmet süresi 25-30 yıl arası olan din görevlilerinin %23,4'ü (39) yetiştirme yurtlarında, %17,4'ü (29) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %9'u (15) kadın/erkek sığınma evlerinde, %26,3'ü (44) huzurevlerinde, %40,7'si (68) hastanelerde, %56,9'u (95) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 25-30 yıl arası olan din görevlilerinin %22,8'i (38) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Hizmet süresi 30 yıldan fazla olan din görevlilerinin %26,4'ü (63) yetiştirme yurtlarında, %15,1'i (36) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %10,5'i (25) kadın/erkek sığınma evlerinde, %33,5'i (80) huzurevlerinde, %40,2'si (96) hastanelerde, %56,1'i (134) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 30 yıldan fazla olan din görevlilerinin %23,8'i (57) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Tablo- 12: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Yaşlarına Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Yaş				
		30'den küçük	31-39 arası	40-49 arası	50-59 arası	60 ve üzeri
Yetiştirme Yurtları	n	12	68	85	73	11
	%	17,1%	19,8%	22,6%	25,4%	19,0%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	18	63	65	46	5
	%	25,7%	18,4%	17,3%	16,0%	8,6%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	3	32	26	31	3
	%	4,3%	9,3%	6,9%	10,8%	5,2%
Huzurevleri	n	6	58	100	95	12
	%	8,6%	16,9%	26,6%	33,1%	20,7%
Hastaneler	n	1	57	123	114	17
	%	1,4%	16,6%	32,7%	39,7%	29,3%
Ceza İnfaz Kurumları	n	10	116	193	172	28
	%	14,3%	33,8%	51,3%	59,9%	48,3%
Hiçbiri	n	42	133	106	53	23
	%	60,0%	38,8%	28,2%	18,5%	39,7%
Toplam	n	70	343	376	287	58
	%					

Tablo 12'deki verilere göre yaşları 30'dan küçük olan din görevlilerinin %17,1'i (12) yetiştirme yurtlarında, %25,7'si (18) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %4,3'ü (3) kadın/erkek sığınma evlerinde, %8,6'sı (6) huzurevlerinde, %1,4'ü (1) hastanelerde, %14,3'ü (10) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 30'dan küçük olan din görevlilerinin %60'ı (42) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 31-39 arası olan din görevlilerinin %19,8'i (68) yetiştirme yurtlarında, %18,4'ü (63) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %9,3'ü (32) kadın/erkek sığınma evlerinde, %16,9'u (58) huzurevlerinde, %16,6'sı (57) hastanelerde, %33,8'i

(116) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 31-39 arası olan din görevlilerinin %38,8'i (133) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 40-49 arası olan din görevlilerinin %22,6'sı (85) yetiştirme yurtlarında, %17,3'ü (65) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,9'u (26) kadın/erkek sığınma evlerinde, %26,6'sı (100) huzurevlerinde, %32,7'si (123) hastanelerde, %51,3'ü (193) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 40-49 arası olan din görevlilerinin %28,2'si (106) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 50-59 arası olan din görevlilerinin %25,4'ü (73) yetiştirme yurtlarında, %16'sı (46) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %10,8'i (31) kadın/erkek sığınma evlerinde, %33,1'i (95) huzurevlerinde, %39,7'si (114) hastanelerde, %59,9'u (172) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 50-59 arası olan din görevlilerinin %18,5'i (53) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 60'dan büyük olan din görevlilerinin %19'u (11) yetiştirme yurtlarında, %8,6'sı (5) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %5,2'si (3) kadın/erkek sığınma evlerinde, %20,7'si (12) huzurevlerinde, %29,3'ü (17) hastanelerde, %48,3'ü (28) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 60'dan büyük olan din görevlilerinin %39,7'si (23) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Tablo- 13: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Cinsiyet	
		Erkek	Kadın
Yetiştirme Yurtları	n	69	180
	%	33,3%	19,4%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	81	116
	%	39,1%	12,5%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	35	60
	%	16,9%	6,5%
Huzurevleri	n	57	214
	%	27,5%	23,1%
Hastaneler	n	30	282
	%	14,5%	30,4%
Ceza İnfaz Kurumları	n	41	478
	%	19,8%	51,6%
Hiçbiri	n	66	291
	%	31,9%	31,4%
Toplam	n	207	927

Tablo 10'daki verilere göre kadın olan din görevlilerinin %33,3'ü (69) yetiştirme yurtlarında, %39,1'i (81) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %16,9'u (35) kadın/erkek sığınma evlerinde, %27,5'i (57) huzurevlerinde, %14,5'i (30) hastanelerde, %19,8'i (41) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Kadın din görevlilerinin %31,9'u (66) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Erkek olan din görevlilerinin %19,4'ü (180) yetiştirme yurtlarında, %12,5'i (116) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,5'i (60) kadın/erkek sığınma evlerinde, %23,1'i (214) huzurevlerinde, %30,4'ü (282) hastanelerde, %51,6'sı (478) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Erkek din görevlilerinin %31,4'ü (291) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

b. Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik eğitimlerinin demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımlarının tablo ve sözel çözümlmelerine ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo:14'de araştırmaya katılanların dini danışma ve rehberlik eğitimi alma durumu ve eğitim alan din görevlilerinin bu eğitimi yeterli görme oranları verilmiştir. Tablo: 15-18'de ise araştırmaya katılan din görevlilerinin demografik değişkenlere göre dini danışma ve rehberlik eğitimlerinin dağılımları incelenmiştir. Din görevlilerinin görüş ve tutumlarının dini danışma ve rehberlik eğitimi değişkenine göre belirlenmesi ve analizi için dini danışma ve rehberlik eğitiminin demografik değişkenlere göre dağılımıyla edinilen bulguların önemli olduğu düşünülmüştür.

Tablo- 14: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumu

Dini danışma ve rehberlik konularında eğitim aldınız mı?	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evet	388	34,1
Hayır	749	65,9
Toplam	1137	100,0
Eğitim sizce yeterli mi?		
Evet	101	26,0
Hayır	75	19,3
Kısmen Yeterli	212	54,6
Toplam	388	100,0

Tablo 14'deki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinin %34'ü (388) dini danışma ve rehberlik konusunda eğitim almış; %65,9'u (749) böyle bir eğitim almamıştır. Araştırmaya katılan din görevlilerinin çoğu (%85) lisans ve lisansüstü eğitim durumuna sahipken her 3 din görevlisinde yaklaşık 2'si dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almamıştır. Bu alanda eğitim alanların yaklaşık yarısı, eğitimin kısmen yeterli olduğunu, 1/5'i ise dini danışma ve rehberlik eğitiminin yeterli olmadığını söylemiştir.

Araştırmaya katılan din görevlileri içinde dini danışma ve rehberlik konusunda eğitim alıp bunu yeterli görenlerin sayısı 101, kısmen yeterli görenlerin sayısı ise 212'dir. Buna göre her 10 din görevlisinden 2'si bu alanda aldığı eği-

timi kısmen yeterli görürken 7'si dini danışma ve rehberlik konularında ya hiç eğitim almamış ya da aldığı eğitimi yetersiz bulmaktadır.

Tablo- 15: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alanların Dini Rehberlik Yapılan Yere Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik Yeri		s10		Toplam
		Hayır	Evet	
Yetiştirme Yurtları	n	120	129	249
	%	48,2%	51,8%	100,0%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	95	102	197
	%	48,2%	51,8%	100,0%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	47	48	95
	%	49,5%	50,5%	100,0%
Huzurevleri	n	125	146	271
	%	46,1%	53,9%	100,0%
Hastaneler	n	106	206	312
	%	34,0%	66,0%	100,0%
Ceza infaz kurumları	n	198	321	519
	%	38,2%	61,8%	100,0%
Hiçbiri	n	78	279	357
	%	21,8%	78,2%	100,0%
Toplam	n	387	747	1134

Tablo 15'deki verilere göre yetiştirme yurtları, sevgi evleri/çocuk evleri, kadın/erkek sığınma evleri ve huzurevlerinde görev yapan din görevlilerinin yaklaşık yarısı dini danışma ve rehberlik eğitimi almıştır. Hastane ve ceza infaz kurumlarında görev yapmış olanların eğitim alma oranı daha düşüktür. Belirtilen hiçbir kurumda irşat ve dini rehberlik hizmeti yapmamış din görevlilerin ise %21,8'i dini danışma ve rehberlik eğitimi almıştır.

Tablo- 16: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		s10		Total
		Hayır	Evet	
Kadın	n	96	111	207
	%	46.4%	53.6%	100.0%
Erkek	n	292	638	930
	%	31.4%	68.6%	100.0%
Toplam	n	388	749	1137

Tablo 16'daki verilere göre araştırmaya katılan kadın din görevlilerinin yaklaşık yarısı (%46,4) dini danışma ve rehberlik eğitimi almıştır. Erkek din görevlilerinin ise %31,4'ü bu alanda eğitim görmüştür. Buna göre, yaklaşık 2 kadın din görevlisinden 1'i eğitim almışken, 3 erkek din görevlisinden 2'si dini danışma ve rehberlik eğitimi almamıştır.

Tablo- 17: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumunun Yaş Grubuna Göre Dağılımı

Yaş		s10		Total
		Hayır	Evet	
30'dan küçük	n	24	46	70
	%	34.3%	65.7%	100.0%
31-39 arası	n	140	205	345
	%	40.6%	59.4%	100.0%
40-49 arası	n	122	255	377
	%	32.4%	67.6%	100.0%
50-59 arası	n	86	201	287
	%	30.0%	70.0%	100.0%
60 ve üzeri	n	16	42	58
	%	27.6%	72.4%	100.0%
Toplam	n	388	749	1137

Tablo 17'deki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinden en fazla (%40,6) 31-39 yaş grubunda olanlar dini danışman ve rehberlik eğitimi almıştır. Yaşı 30'dan küçük din görevlileri bu alanda en fazla eğitim gören ikinci sıradaki din görevlisi grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaşları 40'ın üzerinde ilerledikçe dini danışman ve rehberlik eğitimi alma oranı azalmaktadır.

Tablo- 18: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumunun Unvana Göre Dağılımı

Unvan		s10		Total	
		Hayır	Evet		
Müftü	n	129	372	501	
	%	25.7%	74.3%	100.0%	
Müftü Yardımcısı	n	34	80	114	
	%	29.8%	70.2%	100.0%	
Vaiz/vaize	n	170	113	283	
	%	60.1%	39.9%	100.0%	
K. Kursu Öğreticisi	n	18	71	89	
	%	20.2%	79.8%	100.0%	
İmam-Hatip	n	32	111	143	
	%	22.4%	77.6%	100.0%	
Toplam		n	388	749	1137

Tablo 18'deki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinden en fazla dini danışma ve rehberlik eğitimi alanlar (%60,1) vaiz/vaizlerdir. Vaiz/vaizelerin yarısından fazlası dini danışma ve rehberlik eğitimi almışken; müftü yardımcılarının yaklaşık 1/3'ü, müftülerin yaklaşık 1/4'ü, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatiplerin yaklaşık 1/5'i bu alanda eğitim almıştır.

c. Başarılı Görülen Mesleki Alanlar

Araştırmaya katılan din görevlilerinin kendilerini diğerlerine göre daha başarılı buldukları mesleki alanlar ile dini danışma ve rehberlik mesleki alanının demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımlarına ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo: 19'da araştırmaya katılanların kendilerini başarılı buldukları mesleki alanlar ve başarılı görme oranları verilmiştir. Tablo: 20-25'de ise araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik alanında kendilerini diğer mesleki alanlara göre daha başarılı bulup bulmama oranlarının demografik değişkenlere göre dağılımları incelenmiştir. Din görevlilerinin görüş ve tutumlarının, kendilerini diğerlerine göre daha başarılı buldukları mesleki alanlar değişkenine göre belirlenmesi ve bulguların analizi için başarılı görülen/görülmeyen dini danışma ve rehberlik mesleki alanının demografik değişkenlere göre dağılımıyla edinilen bulguların önemli olduğu düşünülmüştür.

Tablo- 19: Başarılı Görülen Meslek Alanları

Mesleki Alanlar	n	%	%
Vaaz/İrşat	857	25,1%	75,4%
Halkla İlişkiler/İletişim	645	18,9%	56,7%
İdarecilik/Yöneticilik	579	17,0%	50,9%
Kur'an/Kıraat	501	14,7%	44,1%
Dini Danışmanlık/Rehberlik	270	7,9%	23,7%
Temel İslam Bilimleri	266	7,8%	23,4%
Genel Kültür/Güncel Konular	224	6,6%	19,7%
Mevzuat Bilgisi	69	2,0%	6,1%
Toplam	3411	100,0%	300,0%

Tablo 19'daki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinin, kendilerini en başarılı gördükleri üç alan içinde en fazla işaretlenenini %75,4 (857) oranla vaaz/irşat mesleki alanı olmuştur. Yani araştırmaya katılanların %25,1'i (285) vaaz/irşat alanında kendilerini diğer mesleki alanlara göre daha başarılı bulmaktadır. Din görevlileri ikinci olarak %56,7 (645) oranla halkla ilişkiler ve iletişim, üçüncü olarak ise %50,9 oranla idarecilik ve yöneticilik alanlarında kendilerini başarılı görmekte-dirler.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin kendilerini en başarılı gördükleri üç alan içinde dini danışma ve rehberlik alanı %23,7 (270) oranla beşinci sırada yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılanların %7,9'u (90) kendilerini dini danışma ve rehberlik alanında diğer mesleki alanlara göre daha başarılı bulmaktadır.

Temel İslam bilimleri ve genel kültür/güncel konular, dini danışma ve rehberlik meslek alanını çok yakın oranlarla takip etmektedir. Mevzuat bilgisi mesleki alanında kendini daha başarılı görenler %2 (22) oranında olup en düşük %6,1 (69) seviyededir.

Aşağıda diğerlerine göre kendilerini daha başarılı gördükleri üç meslek alanı içinde dini danışma ve rehberlik bulunanlar ile bulunmayanların demografik değişkenlere göre dağılımı incelenmektedir.

Tablo- 20: Cinsiyete Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Cinsiyet		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
Kadın	n	117	90	207
	%	56,5%	43,5%	100,0%
Erkek	n	750	180	930
	%	80,6%	19,4%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=54,414; p=0,000<0,05

Tablo 20'deki verilere göre kadın din görevlilerinin yarıya yakını (%43,5), erkek din görevlilerinin yaklaşık 1/5'i (%19,4) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin cinsiyete göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($X^2 = 54,414; p < 0,05$). Yani kadın din görevlileri erkeklere göre kendilerini dini danışma ve rehberlik konularında daha başarılı görmektedirler.

Tablo- 21: Yaşa Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Yaş		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
30'dan küçük	n	45	25	70
	%	64,3%	35,7%	100,0%
31-39 arası	n	247	98	345
	%	71,6%	28,4%	100,0%
40-49 arası	n	284	93	377
	%	75,3%	24,7%	100,0%
50-59 arası	n	242	45	287
	%	84,3%	15,7%	100,0%
60 ve üzeri	n	49	9	58
	%	84,5%	15,5%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=23,334; p=0,000<0,05

Tablo 21'deki verilere göre din görevlilerinden yaşı 30'dan küçük olanların en yüksek (%35,7); yaşı 60 ve üzeri olanlar ise en düşük (%15,5) oranda kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaşa göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yaş açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($X^2=23,334; p < 0,05$). Din görevlilerinin yaşları ilerledikçe dini danışma ve rehberlik konusunda başarılıyım diyenlerin oranı azalmıştır. Yani gençler kendilerini dini danışma ve rehberlik konusunda daha başarılı görmektedir.

Tablo- 22: Eğitim Durumuna Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Eğitim Durumu		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
İmam-Hatip Lisesi	n	16	3	19
	%	84,2%	15,8%	100,0%
İlahiyat Önlisans	n	82	27	109
	%	75,2%	24,8%	100,0%
Diğer Önlisans	n	12	5	17
	%	70,6%	29,4%	100,0%
İlahiyat Fakültesi	n	487	133	620
	%	78,5%	21,5%	100,0%
Diğer lisans	n	21	6	27
	%	77,8%	22,2%	100,0%
Yüksek Lisans Devam	n	68	26	94
	%	72,3%	27,7%	100,0%
Yüksek Lisans Bitti	n	104	42	146
	%	71,2%	28,8%	100,0%
Doktora Devam	n	59	19	78
	%	75,6%	24,4%	100,0%
Doktora Bitti	n	15	7	22
	%	68,2%	31,8%	100,0%
Toplam	n	864	268	1132
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=6,512; p=0,590>0,05

Tablo 22'deki verilere göre din görevlilerinden eğitim durumu doktora düzeyinde olanların en yüksek (%31,8); eğitim durumu imam-hatip lisesi düzeyinde olanlar ise en düşük (%15,8) oranda kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim durumlarına göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre eğitim durumu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur ($X^2=6,512; p > 0,05$). Yani din görevlisinin doktora yapmış olması veya önlisans mezunu olması, kendini dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı görme oranını değiştirmemektedir.

Tablo- 23: Unvana Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Unvan		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
Müftü	n	433	68	501
	%	86,4%	13,6%	100,0%
Müftü Yardımcısı	n	94	20	114
	%	82,5%	17,5%	100,0%
Vaiz/Vaize	n	170	120	290
	%	58,6%	41,4%	100,0%
K.Kursu Öğreticisi	n	55	34	89
	%	61,8%	38,2%	100,0%
İmam-Hatip	n	115	28	143
	%	80,4%	19,6%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=92,495; p=0,000<0,05

Tablo 23'deki verilere göre din görevlilerinden en yüksek oranda vaiz/vaize (%41,4) ve Kur'an kursu öğretmenleri (%38,2); en düşük oranda ise müftüler (%13,6) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin unvanlarına göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre unvan açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($X^2=92,495; p < 0,05$). Yani vaiz/vaize ve Kur'an kursu öğretmenleri kendilerini dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmektedir.

Tablo- 24: Görev Birimine Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Görev Birimi		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
(Büyükşehir) İl Müftülüğü	n	84	54	138
	%	60,9%	39,1%	100,0%
İl Müftülüğü	n	172	79	251
	%	68,5%	31,5%	100,0%
(Büyükşehir) İlçe Müftülüğü	n	206	58	264
	%	78,0%	22,0%	100,0%
İlçe Müftülüğü	n	405	79	484
	%	83,7%	16,3%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=41,507; p=0,000<0,05

Tablo 24'deki verilere göre din görevlilerinden en yüksek oranda büyükşehir il müftülüğünde görev yapanlar (%39,1) ve il müftülüğünde görev yapanlar (%31,5); en düşük oranda ise il müftülüğünde görev yapan din görevlileri (%16,3) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmektedirler. Elde edilen bulgulara göre görev birimi açısından istatistiksel olarak da anlamlı bir farklılık vardır ($X^2 = 41,507; < 0,05$).

Tablo- 25: Hizmet Süresine Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Hizmet Süresi		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
10 yıldan az	n	162	88	250
	%	64,8%	35,2%	100,0%
11-14 yıl arası	n	92	35	127
	%	72,4%	27,6%	100,0%
15-19 yıl arası	n	138	35	173
	%	79,8%	20,2%	100,0%
20-24 yıl arası	n	135	45	180
	%	75,0%	25,0%	100,0%
25-30 yıl arası	n	137	31	168
	%	81,5%	18,5%	100,0%
30 yıl ve üzeri	n	203	36	239
	%	84,9%	15,1%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=33,012; p=0,000<0,05

Tablo 25'deki verilere göre din görevlilerinden en yüksek oranda 10 yıldan az süreyle görev yapanlar (%35,2); en düşük oranda ise 30 yıl ve üzeri yıl görev yapan din görevlileri (%15,1) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir. Elde edilen bulgulara göre hizmet süresi açısından istatistiksel olarak da anlamlı bir farklılık vardır ($X^2 = 33,012; p > 0,05$).

d. Karşılaşılan Sorunların Nitelikleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik becerisi gerektiren ailevi, sosyal ve psikolojik nitelikleri bulunan soru(n)larla karşılaşma sıklığının demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımları ile ilgili tablo ve sözel çözümlerine ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo: 26-27'de araştırmaya katılanların ailevi, sosyal ve psikolojik nitelikleri bulunan soru(n)larla karşılaşma sıklığı soruları ve bu soru(n)lara verdikleri cevapları tatmin edici bulma sıklığı sorusu verilmiştir.

Tablo- 26: Ailevi, Sosyal ve Psikolojik Nitelikleri Bulunan Sorularla Karşılaşma Sıklığı Soruları

S14	Endişe, üzüntü, korku, çaresizlik, mutsuzluk, tükenmişlik, sıkıntı, takıntı, vesvese gibi nitelikleri bulunan <u>psikolojik problemlerine</u> dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olma sıklığınız?
S15	Uyuşturucu, kumar, fuhuş, bağımlılık, şiddet, töre, istismar, sapkınlık, borç-iş anlaşmazlıkları gibi <u>sosyal problemlerine</u> dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olma sıklığınız?
S16	Nikâh, boşanma, geçimsizlik, ensest, aldatma, kürtaj, miras, ebeveyn-çocuk ve akraba ilişkileri gibi <u>ailevi problemlerine</u> dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olma sıklığınız?
S17	Psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik sağladığınız dini destek ve verdiğiniz cevapları <u>tatmin edici bulma</u> sıklığınız?

Tablo 26’da araştırmaya katılan din görevlilerine sorulan S14, S15, S16 ve S17 sorularının neler olduğu gösterilmiştir.

Tablo- 27: Ailevi, Sosyal ve Psikolojik Nitelikleri Bulunan Sorularla Karşılaşma Sıklığı Sorularına Verilen Cevaplar

Sorular (14-17)		Hiçbir zaman	Çok Nadir	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman/ Her gün	Ort.	Std. Sapma
s14	n	12	102	541	412	70	3,374	,775
	%	1,1%	9,0%	47,6%	36,2%	6,2%		
s15	n	30	252	626	198	31	2,954	,780
	%	2,6%	22,2%	55,1%	17,4%	2,7%		
s16	n	10	87	433	518	89	3,518	,782
	%	,9%	7,7%	38,1%	45,6%	7,8%		
s17	n	5	62	322	691	57	3,644	,682
	%	,4%	5,5%	28,3%	60,8%	5,0%		

Tablo 27’deki verilere göre, din görevlileri en fazla nikâh, boşanma, geçimsizlik, ensest, aldatma, kürtaj, miras, ebeveyn-çocuk ve akraba ilişkileri gibi ailevi problemlerine dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olduklarını belirtmiştir. Din görevlileri ikinci olarak endişe, üzüntü, korku, çaresizlik, mutsuzluk, tükenmişlik, sıkıntı, takıntı, vesvese gibi nitelikleri bulunan psikolojik problemlerle karşılaşmaktadırlar. Üçüncü olarak ise uyuşturucu, kumar, fuhuş, bağımlılık, şiddet, töre, istismar, sapkınlık, borç-iş anlaşmazlıkları

gibi sosyal problemlerine dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olmaktadır.

Din görevlilerinin %60,8'i psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları “çoğu zaman”, %28,3'ü “bazen” tatmin edici bulmaktadır. Problemlerine dini destek ve çare arayanların sorunlarına “her zaman” ya da “çok nadir” tatmin edici yardımda bulunduğunu düşünen din görevlilerinin oranı ise yaklaşık %5'tir.

c. Yorum ve Değerlendirme

Dini danışma ve rehberlik, psikolojik rahatsızlıkların büyük oranda sözel ve duygusal iletişim biçimlerine dayanan tekniklerle tedavi edilmesi olarak bilinen ve sosyal bilimlerin uygulamalı alanlarından biri olan psikolojik danışma ve rehberlik ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple dini danışma ve rehberliğin anlaşılması için psikolojik danışma ve rehberliğin bilinmesi gerekir. Psikolojik yardım disiplinleri, temel felsefelerden psikolojik ekollere, danışmanlık becerilerinden etik ilkelere, danışmanlığın kültürel bağlamından amaçlarına kadar birçok konuyu detaylı bir şekilde ele alan geniş bir literatüre sahiptir.

Çağımızda artan sanayileşme ve modernleşmenin bireysel ve toplumsal ilişkileri geniş ölçüde etkilemesiyle meydana gelen yeni gelişmeler ve toplumsal değişimlere uygun olarak psikolojik yardım mesleklerine ihtiyaç giderek artmaktadır. Yaşanan hızlı gelişmeler, bireylerin kendi gelişimlerine ve ihtiyaçlarına en uygun durumları ve şartları tanımaları ve seçmelerini dini açıdan da zorlaştırmaktadır. Psikolojik yardım, seküler bir uğraş olarak kabul edildiğinde insanın en temel yaşantılarından biri olan din ile ilişkisi ya yok sayılmakta ya da tedavi edilmesi gereken patolojik bir vaka gibi değerlendirilmektedir. Psikolojik yardım ve din ilişkisinde seküler yaklaşımı benimseyen bir uzmanın, dindar olanlarla veya onların din üzerinden yaşadıkları sorunları ile bağlantı kurmada başarılı olma şansı pek mümkün görünmemektedir. Bu durum, toplumun geniş kesimlerinde dini danışma ve rehberlik ilişkilerini zorunlu hale getirmektedir.

Modern psikolojik kavram ve uygulamalardan etkilenen dini danışma ve rehberlik, Batı'da Hıristiyan kültürü içinde doğmuştur. Bu sebeple ilgili mevcut literatür teorik ve yabancı kültürüne aittir. Oysa bu alanda yapılacak ampirik çalışmalar dini danışma ve rehberlik alanında nelerin önemli olduğu konusunda önemli farkındalıklar sağlayabilir. Böylece dini danışma ve rehberliği olduğu gibi yerel kültüre taşımak yerine değerlerinin yerelleştirilmesi ve Müslüman toplumun değerleri ile yeniden yapılandırılmasına önemli katkı sağlanmış olur. İşte bu alan araştırmasına dayalı din psikolojisi çalışmasında, din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkileri incelenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, halkı din konusunda aydınlatmakla görevli, dini konularda referans alınan, görevleri kanunlarla belirlenmiş, Türkiye'nin en ücra köşesine kadar ulaşabilen bir hizmet ağına sahip anayasal bir kurumdur. Başkanlığın din hizmeti ve irşat faaliyetleri, Başkanlık bünyesinde Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce yürütülmektedir. Toplumun din konusunda aydınlatmakla görevli olan din görevlilerinin yapmış oldukları din hizmetlerinin, genel olarak cami merkezli olduğu araştırma sonucunda elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Ancak son yıllarda din hizmeti ve irşat faaliyetlerinin cami dışı alanlarda da etkili şekilde yapılabilmesi için Genel Müdürlük bünyesinde Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı ile Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlıkları yapılandırılmıştır. Din görevlileri günlerinin büyük bir kısmını halkla iç içe geçirmekte ve onların her türlü sorununa yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bu da halkla ilişkiler, iletişim, manevi bakım ve rehberlik, psikolojik danışma ve terapötik beceri gibi alanlarda kendini geliştirmiş din görevlilerine olan ihtiyacın önemini ortaya koymaktadır. O yüzden din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik tutumlarını belirleyen ve bu tutumları etkileyen psikolojik ve kurumsal (sosyal) nedenlerin araştırıldığı yeni çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu araştırmada din görevlilerinin, dini danışma ve rehberlik ilişkileri ile ilgili bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Demografik Bilgiler:

Bu araştırmaya katılan din görevlilerinin %81,8'i (930) erkek, %18,2'si (207) ise kadındır. Yani katılımcıların büyük çoğunluğu erkektir. Araştırmaya katılan din görevlilerinin dağılımı ile ilgili elde edilen bulgular, Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatı personelinin cinsiyet dağılımı ile de uyumludur.¹⁰ Personelin cinsiyet dağılımı hakkında belirtilmesi gereken önemli bir durum; kadın din görevlilerinin sayısında özellikle son yıllarda ciddi bir artış olmasıdır. Başkanlık teşkilatı bünyesinde ilk kadın Kur'an kursu öğreticisi 1940'lı yılların başında göreve başlamış, bu yıllardan itibaren de kurumda muhtelif sayıda kadın görevli çalışmıştır. Bu bağlamda, her alanda kadın din görevlisine ihtiyaç duyan Diyanet İşleri Başkanlığının kadınları daha fazla görev ve sorumluluk almaları için teşvik ettiği, onlara yetki vererek destek olduğu görülmektedir. Kadın personelle yönelik özendirici uygulamalar sonucu özellikle 2000 yılından itibaren kadın görevlilerin hem sayısı hem de görev, yetki ve sorumlulukları arttırılmıştır.¹¹

Araştırmaya katılan din görevlilerinin %93,1'i evlidir. Din görevlilerinin büyük çoğunluğunun evlidir. Müftülüklerin Aile İrşat ve Rehberlik bürolarına yöneltilen sorunları analiz eden çalışmalara göre,¹² dini danışma ve rehberlik ihtiyacı-

¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 yılı İstatistiklerine göre toplam 103.560 personelin (%84,1) 87.104 erkek; (%15,9)16.456 kadındır. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı 2014 Performans Programı, Strateji geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2014, s. 36; Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 Yılı İstatistikleri, s. 13.

¹¹ Canan Aydın Bıçak, Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar (2007-2009), D.İ.B. Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 59.

¹² Bkz. Ahmet Atım, İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010; Tuba Kevser Şahin, Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010; Zehra Yıldız, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini – Kırşehir Örneği –, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2011; Necla Yılmaz, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık – Çorum Örneği –, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2012; Ömer Özdemir, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitimine Katkısı (Adana İli Örneği), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2013; Esmâ Simav Oruç, "Erzurum ve Bursa Müftülüklerine Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Taleplerinin Nedenleri" U.Ü.İ.F.D., C.XVII, S. 2, Bursa, 2009, ss. 299-325.

nın hissedildiği alanların başında aile problemleri gelmektedir. Dini danışma ve rehberlik faaliyetlerinde, evlilik tecrübelerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre her 10 din görevlisinden yaklaşık 7'si 50 yaşın altındadır. Yine her 10 din görevlisinden yaklaşık 1'i 30 yaşından küçük ya da 60 yaşından büyüktür. Dini danışma ve rehberlik hizmetlerinde psikolojik bir etken olarak din görevlilerinin yaşı dikkate alındığında, araştırmaya katılım oranı en düşük yaş grubunun 30 yaş altı ve 60 yaş üstü olduğu; en yüksek oranın ise 40'lı yaşlar civarında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaş dağılımı ile ilgili elde edilen bulgular, danışanların yaş ortalamaları ile uyumluluk göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim durumlarına bakıldığında yarısından fazlasının %54,5 (620) ilahiyat fakültesi mezunu olduğu görülmektedir. Yaklaşık %30'u (340) ise yüksek lisans ve üzeri eğitim durumuna sahiptir. Liseden sonra üniversite eğitimi almayan din görevlisi sayısı yaklaşık %2'e tekabül eden 24 kişi ile sınırlı olup geriye kalan 1113 kişi üniversite eğitimi almıştır. Diğer hizmet alanlarında olduğu gibi, dini danışma ve rehberlik alanında da personelin eğitim seviyesi çok önemlidir. Diyanet İşleri Başkanlığı personelin tamamının eğitim durumuna göre oranları¹³ ile karşılaştırıldığında, bu araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim durumlarının oldukça iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Unvan ile ilgili elde edilen bulgulara bakıldığında araştırmaya katılan din görevlilerinin yarısından fazlasının %54,1 (615) müftü-müftü yardımcısı olduğu görülmektedir. Vaiz kadrolarının (araştırmanın yapıldığı yıllarda) pek çok ilçede bulunmadığı dikkate alınır ise müftülüklere gelerek doğrudan ya da telefon ve mail gibi iletişim vasıtalarını kullanarak danışanların soru ve sorunlarına en fazla müftü ve müftü yardımcıları muhatap olmaktadır. Müftülerden sonra danışılan ikinci sıradaki grup vaizlerdir. Araştırmaya katılımı en fazla olan ikinci grup da %25,5 (290) vaizlerdir.

¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı istatistiklerine göre, personelin eğitim durumuna göre oranları; lise ve dengi eğitim seviyesine kadar öğrenim görenlerin oranı %30, önlisans %50 ve lisans düzeyinde eğitim görenlerin oranı ise %20'dir. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2011, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 34.

Dini Danışma ve Rehberlik Deneyimleri:

Araştırmamızda, din görevlilerinin önemli bir bölümünün (%82,1) cami ve müftülükler dışında dini danışma ve rehberlik hizmeti gerektiren kurumlarda irşat görevi yaparak dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandıkları tespit edilmiştir. Bir din görevlisinin bir ya da birkaç farklı kurumda deneyim kazandığı düşünülerek, din görevlilerinin en fazla (%45,8) dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandığı kurumun ceza infaz kurumları olduğu görülmektedir. Bu sonuç şaşırtıcı kabul edilmemelidir. Çünkü ceza infaz kurumlarında din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığının cami dışı din hizmetleri kapsamında gerçekleştirdiği, 1950’li yıllardan beri¹⁴ devamlılığını koruduğu ve “cezaevi vaizliği” kadrolarıyla destekleyerek kurumsallaştırdığı en eski cami dışı din hizmetlerindedir. Diğer yandan kadın/erkek sığınma evleri dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin en az (%8,4) tecrübe edildiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buralarda dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin düşük oranlarda gerçekleşmesi, söz konusu mekânların daha çok büyükşehirlerde bulunması, bu kurumlardan dini rehberlik hizmeti taleplerinin henüz son yıllarda ortaya çıkması ve diğer kurumlara göre sayılarının da az olmaları ile açıklanabilir. Ancak ihtiyaç duyulan dini danışma ve rehberlik alanının çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Unvanlarına göre, din görevlilerinden vaiz ve müftülerin, Kur’an kursu öğreticisi ve imam-hatiplere göre daha fazla dini danışma ve rehberlik deneyimlerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bunun nedeni en çok deneyim kazanılan ve tarihi itibarıyla en eski hizmet kurumu olan ceza infaz kurumlarında, Kur’an kursu öğreticisi ve imam-hatiplerden ziyade vaiz ve müftülerin görevlendirilmesidir. Bu durum diğer kurumlar için de söz konusu edilebilir. Zira cami dışı kurumlarda din hizmetlerine eğitim ve yeterlik durumu daha yüksek olan müftü ve vaizlerle başlanılmıştır.

Birimlerine göre, din görevlileri içinde en fazla dini danışma ve rehberlik deneyimine sahip olanların (%83,3) büyükşehir il müftülüğü bünyesinde çalışanlar olduğu tespit edilmiştir. Yetiştirme yurdu, sevgi evleri/çocuk evleri, kadın/

¹⁴ Harun Işık-Abdullah Demir, Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 27.

erkek sığınma evleri ve huzurevlerine en fazla büyükşehir il müftülüğü personeli, sonra il ve büyükşehir ilçe müftülüğü personeli gitmiştir. Bu kurumlara en az gidenler ilçe müftülüğünde çalışan din görevlileri olmuştur. Bu durum ilçelerin çoğunda adı geçen kurumların olmaması ya da sınırlı sayıda olması ile açıklanabilir. Benzer şekilde en fazla büyükşehirlerde ve il merkezlerinde bulunması ve talebin artması nedeniyle hizmetin buralarda yoğunlaştığı görülmektedir. Ceza infaz kurumlarına gelince burada en az büyükşehir ilçe müftülüğünde çalışan din görevlilerinin katılımı gözlenmektedir. Çünkü ceza infaz kurumları ve müftülük ilişkileri illerde il müftülükleri (büyükşehir dâhil) il merkezleri dışında cezaevi bulunan ilçelerde ise ilçe müftülükleri marifetiyle yürütülmektedir. Dolayısıyla büyükşehir ilçe müftülükleri cezaevi hizmetleri koordinasyonunda yer almamakta bu görevi büyükşehir il müftülükleri yürütmektedir. Bu durumun bir göstergesi de cezaevi vaizliği kadrosunun diğer müftülüklerde bulunup sadece büyükşehir ilçe müftülüklerinde olmamasıdır.

Hizmet sürelerine göre, din görevlilerinin hizmet süreleri arttıkça dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin de arttığı belirlenmiştir. Bununla birlikte 10 yıldan daha az süredir çalışan din görevlileri en fazla yetiştirme yurtları, sevgi/çocuk evleri ve kadın/erkek sığınma evlerinde, 11 yıldan daha uzun süredir çalışanlar en fazla ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmeti vermiştir. 25 yıldan uzun süredir çalışanlar ceza infaz kurumlarından sonra en fazla hastanelerde hizmet etmiştir. Hizmet sürelerine göre oluşan bu kümelenmenin kurumlardaki din hizmetinin tarihi süreci ve gerek ve yeterlik koşulları ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Yaş gruplarına göre din görevlilerinin yaşı daha fazla olanların daha çok dini danışma ve rehberlik deneyimlerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte belirtilen kurumlarda dini danışma ve rehberlik deneyimi en az olan grup (%60) 30 yaşın altındaki din görevlileridir. Onları 60 yaş üstü din görevlileri (%39,7) takip etmektedir. 30 yaşından küçük her 10 din görevlisinden 6'sı herhangi, bir yerde irşat ve dini rehberlik yapmamıştır. En fazla irşat ve dini rehberlik hizmetinden bulunan yaş aralığı 50-59 yaş arasındır. Genç yaştaki

din görevlileri daha fazla yetiştirme yurdu ve sevgi evleri/çocuk evlerinde dini danışma ve rehberlik deneyimi sahibi olurken ileri yaşlardaki din görevlileri huzurevi, hastane ve ceza infaz kurumlarında deneyim kazanmıştır.

Cinsiyetlerine göre bakıldığında ise kadın din görevlileri en fazla yetiştirme yurtları, sevgi/çocuk evleri ve kadın/erkek sığınma evlerinde hizmet ederken, erkek din görevlileri ise en fazla ceza infaz kurumlarında ve hastanelerde görev yapmıştır. Her iki cinsiyetten din görevlilerinin birbirine yakın oranda dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandığı kurum huzurevleridir. Ayrıca hiçbir kurumda irşat ve dini rehberlik görevi yapmayan din görevlilerinin oranı da eşittir (K=%31,9; E=%31,4).

Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimleri:

Araştırmamıza göre, din görevlilerinin büyük bir bölümü (%65,9) dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almamışlardır. Dini danışma ve rehberlik ile ilgili eğitim alanlar içinde alınan eğitimi yeterli görenlerin oranı da düşük bir seviyede (%26) dir. Hizmet yerine göre, dini danışma ve rehberlik hizmeti verilen yerler içinde dini danışma ve rehberlik eğitime sahip din görevlilerinin en fazla görev yaptığı kurumların kadın/erkek sığınma evleri ve yetiştirme yurtları olduğu, en az yerin ise hastaneler olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç bir dönem hastanelerde başlatılan manevi destek ve moral hizmetlerinin belirli eleştirileri alması ve sonradan kesintiye uğramasının nedenleri arasında gösterilebilir. Cinsiyetlerine göre, kadın din görevlilerinin erkek din görevlilerine göre daha fazla dini danışma ve rehberlik eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Yaş gruplarına göre, din görevlileri içinde en fazla (%40,6) dini danışma ve rehberlik eğitime sahip olanlar 31-39 yaş grubunda oldukları, genel olarak yaş 40'ın üzerinde ilerledikçe dini danışma ve rehberlik eğitimi alma oranının azaldığı görülmüştür. Unvanlarına göre ise unvanı vaiz olan din görevlilerinin diğerlerine göre daha fazla dini danışma ve rehberlik eğitime sahip oldukları belirlenmiştir. Eğitimlerin son yıllarda verilmeye başlandığı düşünülürse, başlangıçta müftü ve vaizler tarafından ceza infaz kurumlarında başlatılan dini rehberlik hizmetlerinin artık çeşitlenerek vaizler ve kadın görevlileri yapılmaya başlandığı, kurumlardaki çeşitliğin eğitimi zorunlu kıldığı söylenebilir.

Başarılı Görülen Mesleki Alanlar İçinde Dini Danışma ve Rehberliğin Yeri:

Araştırmamıza göre din görevlilerinin kendilerini daha başarılı bulduğu 8 mesleki içinde, dini danışma ve rehberlik alanı, orta seviyenin de altında (%23,7) bir oranla beşinci sırada yer almaktadır. Cinsiyetlerine göre, kadın din görevlilerinin erkeklere göre kendilerini dini danışma ve rehberlik konularında daha başarılı gördükleri, unvanlarına göre, din görevlilerinden unvanı vaiz olanların en yüksek (%41,4); müftülerin ise en düşük oranda (%13,6) kendilerini diğer mesleki alanlara göre dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı gördükleri saptanmıştır. Görev birimlerine göre, din görevlilerinden en fazla büyükşehir il müftülüğünde görev yapanların kendilerini diğer mesleki alanlara göre dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı gördükleri, hizmet sürelerine göre ise genel olarak hizmet süresi arttıkça din görevlilerinden dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı olduklarını düşünenlerin oranının azaldığı tespit edilmiştir.

Karşılaşılan Sorunların Nitelikleri:

Araştırmamızda din görevlilerinin en fazla ailevi nitelikli sorunlarla karşılaştıkları, Ailevi sorunlardan sonra en sık karşılaşılan problemlerin psikolojik niteliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Unvanlarına göre din görevlilerinin psikolojik nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre psikolojik sorunlarla en fazla Kur'an kursu öğreticisi ve vaizler karşılaşmıştır. Unvanlarına göre din görevlilerinin ailevi ve sosyal nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre sosyal sorunlarla en fazla vaizler karşılaşmıştır.

Görev birimlerine göre din görevlilerinin ailevi, psikolojik ve sosyal nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre ailevi, psikolojik ve sosyal sorunlarla en fazla büyükşehir il müftülüğü bünyesinde çalışan din görevlilerinin karşılaşmıştır.

Hizmet sürelerine göre din görevlilerinin sosyal nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre sosyal sorunlarla en fazla hizmet süresi 30 yıl ve üzeri olan din görevlilerinin karşılaşmıştır.

Din görevlilerinin %60,8'inin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları “çoğu zaman”; %28,3'ünün ise “bazen” tatmin edici bulduğu belirlenmiştir.

Unvanlarına göre din görevlilerinin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları yeterli bulunma sıklığı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, buna göre en tatmin edici cevabı verdiğini düşünenlerin müftü yardımcıları ve müftüler olduğu görülmüştür.

Görev birimlerine göre din görevlilerinin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları yeterli bulunma sıklığı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, buna göre en tatmin edici cevabı verdiğini düşünenlerin büyükşehir il müftülüğü bünyesinde çalışan din görevlileri olduğu belirlenmiştir.

Hizmet sürelerine göre din görevlilerinin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları yeterli bulunma sıklığı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, buna göre en tatmin edici cevabı verdiğini düşünenlerin hizmet süresi daha fazla olan din görevlileri olduğu gözlenmiştir.

Sonuç

Bu araştırmada elde edilen verilerin sosyo-psikolojik çözümlenmesinde, konuyla ilgili kurgulanan genel hipoteze problem sorusu oluşturan ‘din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkileri bağlamındaki olgusal durumlar arasında temelde nasıl bir farklılaşma söz konusudur?’ sorusu, elde edilen verilerin sınırlılığı çerçevesinde cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla demografik özellikler ile din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerine ait elde edilen sonuçlara bakıldığında;

Ortaya çıkan tablodan hareketle din görevlilerinin büyük bir bölümünün dini danışma ve rehberlik deneyimini ceza infaz kurumlarında kazandığı; en fazla dini danışma ve rehberlik deneyimine büyükşehir il müftülüklerinde görev yapan, ileri yaşta ve daha fazla hizmet tecrübesine sahip, erkek din görevlilerinden, vaiz ve müftülerin sahip olduğu,

Din görevlilerinin büyük bir bölümünün dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almadığı, eğitim alanların çoğunun bu eğitimi yeterli bulmadıkları; en fazla dini danışma ve rehberlik konularında eğitim alanların, kadın din görevlileri ile büyükşehir il müftülüklerinde görev yapan, genç yaşta ve daha az hizmet tecrübesine sahip vaizlerin olduğu,

Din görevlilerinin kendilerini diğerlerine göre daha başarılı gördüğü mesleki alanlar arasında dini danışma ve rehberliğin ilk üç sırada içinde yer almadığı, dini danışma ve rehberlik alanında kendini daha başarılı bulanların; kadın din görevlileri ile büyükşehir il müftülüklerinde görevli, genç yaşta ve daha az hizmet tecrübesine sahip vaizlerin olduğu,

Din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik bilgi ve becerisi gerektiren psikolojik, sosyal ve ailevi nitelikli sorunlarla çok sık karşılaştıkları, ailevi problemlerin en fazla karşılaşılan sorunlar olduğu, böyle sorunlarla en fazla büyükşehirlerde çalışan vaizlerin karşılaştığı, din görevlilerinin karşılaştıkları sorunlara yönelik verdikleri cevap ya da desteği her zaman tatmin edici bulmadıkları, en tatmin edici cevapları verdiğini düşünenlerin büyükşehir il müftülüklerinde görev yapan ve hizmet süresi daha fazla olan müftü yardımcısı, müftü ve vaizler olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Arslantürk, Zeki, Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, MÜİFAV Yayınları, İstanbul 1997.
- Atım, Ahmet, İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2010.
- Aydın Bıçak, Canan, Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar (2007-2009), D.İ.B. Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara 2010.
- Balcı, Ali, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler, 5.b., Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2005.
- Büyüköztürk, Şener ve diğ., Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 11. b., Pegem Yayınları, Ankara 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2014 Performans Programı, Strateji geliştirme Başkanlığı, Ankara 2014.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı (2012-2016)
- Diyanet İşleri Başkanlığı, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Plan (2009-2013)
- Hökelekli, Hayati, İslam Psikolojisi Yazıları, Dem Yayınları, İstanbul 2009.
- Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Işık, Harun -Abdullah Demir, Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Kevser Şahin, Tuba, Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.
- Özdemir, Ömer, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitime Katkısı (Adana İli Örneği), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2013.

- Simav Oruç, Esmâ, “Erzurum ve Bursa Müftülüklerine Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Taleplerinin Nedenleri” U.Ü.İ.F.D., C.XVII, S. 2, Bursa 2009, ss. 299-325.
- Strateji Geliştirme Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2012, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.
- Yıldız, Zehra, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini – Kırşehir Örneği –, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2011.
- Yılmaz, Necla, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık – Çorum Örneği –, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum 2012.